

Dr. H.F. Kohlbrugge

In alle eeuwigheid...

Hem zij de heerlijkheid en de kracht in alle eeuwigheid. Amen

1 Petrus 5: 11

Wij hebben in ons midden wel de een of ander voor wie het moeilijk valt te zingen: "Ik verblijd mij over de blijken van uw liefde. U wil ik eeuwig loven." Maar deze regels die wij zojuist hebben gezongen en ook de woorden die we hebben gelezen "Hem zij de heerlijkheid en de kracht in alle eeuwigheid. Amen", verstaan wij pas na na verloop van tijd.

Als het zo met u is, laat dan de Psalm staan of liggen. Laat het de HERE, uw God, in het verborgene met zuchten en tranen weten dat u Hem vanwege de weg die Hij met u gaat, de eer niet kunt geven. En wanneer u ook in uzelf in het geheel geen kracht voelt, blijft toch desondanks bij het Woord, verneder u en zeg: "Mijn God, ik kan niet!" en wacht op Hem. "Hierna", zegt Jezus tot Petrus "zult u het verstaan." (Johannes 13: 7).

God is de God van alle genade. Daarvoor komt Hem de eer toe. Als de God van alle genade roept Hij tot de eeuwige heerlijkheid. Daarvoor moet Hij de eer hebben, want Hij heeft dat gedaan toen u voor Hem wegvluchtte. Hij heeft geroepen "Adam waar bent u?", toen u zich voor Hem verborg. Steeds weer was Hij de eerste, is Hij de eerst gebleven en Hij is het nog tot op de dag van heden, om steeds opnieuw te trekken met vaderlijke goedheid, om te lokken met de onweerstaanbare macht van de liefde.

Een korte tijd duurt het lijden. Het is een korte tijd, wanneer het allemaal voorbij is, al heeft het ook jaren geduurd. Kort in vergelijking met de eeuwige, onuitsprekelijke heerlijkheid, die geen oog heeft gezien, geen oor heeft gehoord en in het hart van geen enkel mens is opgeklommen.

Moet Hem niet de eer toekomen, voor al het lijden dat men doorstaat? Het mag pijn doen, geweldig leed doen, een mens tot de dood toe verwonden, maar hebt u de Here eenmaal gekend en heeft Hij u eenmaal gekend, dan neemt uw geluk niet af onder al dit lijden. Zou Hem daarvoor niet de eer toekomen, dat, waar een mens menige domme streek heeft uitgehaald in zijn leven, God het hem in zijn trouw heeft laten ondervinden, maar alleen daarom heeft laten ondervinden, opdat hij zich weer gewillig zou begeven op de weg des levens? Wat is dan al het lijden van deze tijd vergeleken met de voorsmaak van de eeuwige heerlijkheid, waar de God van alle genade ons psalmen geeft in de nacht, en het hart sterkt met een woord van troost, als Hij zegt: "Nog een korte tijd, nog maar kort, lieve ziel, dan bent u in het huis van de Vader."

Uit: Dr. H. F. Kohlbrugge, *Vermaning en vertroosting*, blz. 89-91

Inhoud

Meditatie 143
Dr. H.F. Kohlbrugge

**Bonhoeffers brieven
aan broeders in de
verstrooiing (II)** 144
Arthur Alderliesten, Culemborg

**Een vraag over *realised
eschatology*** 145
Dr. H. Klink, Hoornaar

**De persoon van de Heere
Jezus Christus en de
betrouwbaarheid van
het getuigenis van de
evangelien (II, slot)** 148
Dr. P. de Vries, Hardinxveld-Giessendam

Een woord van Maarten Luther

Christus is een onoverwinnelijke rots voor allen die in Hem geloven

Bonhoeffers brieven aan broeders in de verstrooiing (II)

In het vorige artikel maakten we kennis met het nieuwe boek *Bonhoeffer in Finkenwalde*. In dit tweede en laatste artikel staan we stil bij een aantal belangrijke thema's die diametraal aan de orde komen in de rondzendbrieven en opgenomen artikelen

Een fundamenteel onderwerp in het boek is 'eenzaamheid'. Niet dat de woorden 'Vereinzeling' of 'Einsamkeit' continu terugkeren. Nee, eenzaamheid wordt door gemeenschap juist gedeeltelijk opgeheven. Het broederhuis en de brieven draaiden om de broederlijke gemeenschap. Dat blijkt uit de eerder genoemde brief van Bonhoeffer waarin hij het verzoek doet het broederhuis op te richten. Als argument draagt hij aan dat predikanten, in het bijzonder jonge predikanten, een eenzaam leven leiden. 'De last van de verkondiging vandaag voor de predikant, die niet profeet maar ambtsdrager van de kerk is, is bijzonder groot. Zowel in de vraag naar de inhoud van de verkondiging als in de dagelijkse uitwerking van de verkondiging heeft hij broederlijke hulp en gemeenschap. De jaren van kerkelijke strijd hebben daarom overal, waar de verantwoordelijkheid voor het ambt serieus genomen wordt, broederschappen van predikanten laten ontstaan. (...) Het gaat niet in de eerste plaats om het bedrijven van theologie en het leiden van bijzondere kerkdiensten, maar een vast geordende en georganiseerde leefgemeenschap treedt als een nieuwe taak naar voren' (blz. 95).

Waar komt deze bijzondere aandacht voor eenzaamheid bij Bonhoeffer vandaan? Het is zonder twiifel een belangrijke karaktertrek van hem.¹ Zo is uit zijn jeugd jaren bekend dat hij weinig vrienden had en op

familiefeesten de neiging had zich soms vrij plotseling terug te trekken op zijn kamer. Wanneer hij in de cel zit, schrijft hij in zijn gedicht *Wie ben ik?*: 'Wie ben ik? Ik ben de speelbal van mijn eenzaam vragen. Wie ik ook ben, U kent mij, ik ben van U, mijn God.'

In zijn proefschrift, *Sanctorum Communio* – gemeenschap der heiligen, dat hij op 21-jarige leeftijd voltooide, neemt dit onderwerp ook een belangrijke plaats in. Hij maakt hierin onderscheid tussen ontische eenzaamheid en ethische eenzaamheid. De eerste, de ontische eenzaamheid, is structureel, een bij de schepping gegeven eenzaamheid. Ieder mens heeft zijn eigen leven en sterft zijn eigen dood. Dit blijft ook na de rechtvaardiging van een mens voortbestaan. Zo gelooft ook ieder in de eenzaamheid, bidt ieder in eenzaamheid en 'bezit' ieder de Heilige Geest en Christus helemaal 'voor zich'. Dit is allemaal geen daad van het geloof, maar de wil van God.

Met de ethische eenzaamheid ligt het anders. Met deze eenzaamheid heeft hij de ik-gij-verhouding op het oog. Deze verhouding bestaat in een ethische situatie. Pas wanneer een persoon als 'ik' wordt aangesproken, voelt hij zich verantwoordelijk en moet hij beslissen. De gij-vorm is te definiëren als de ander die mij voor een ethische situatie stelt. De ik-gij-verhouding is een strijdsituatie, een conflictsituatie. De ethische eenzaamheid ontstaat in een geïsoleerd staan ten opzichte van de ander, het 'im Schranke' staan.² Het is de eenzame strijd tegen de ander. Dit type eenzaamheid wordt in het geloof, vooral in het kerkbegrip, opgeheven. Alleen in het geloof is er werkelijk contact met de andere mens.

In zijn Finkenwalderperiode werkte Bonhoeffer deze twee typen eenzaamheid ook verder uit. De ontische eenzaamheid komen we tegen in zijn *Nachfolge* (1937), met name in het hoofdstuk 'de navolging en de enkeling'. De openingszin is duidelijk: 'Het is geen eigen keus, enkeling te willen zijn, maar Christus maakt de geroepene tot enkeling, ieder is alléén geroepen. Hij moet alléén volgen. (...) Christus wil de mens eenzaam maken, hij mag niets zien dan degene die hem riep.'³

Maar vanuit deze eenzaamheid wordt tegelijk een weg geopend naar gemeenschap. 'Juist dezelfde Middeelaar echter, die ons tot enkelingen maakt, is daarmee ook de grondslag van een totaal *nieuwe gemeenschap*. Hij staat midden tussen de andere mens en mij. Hij scheidt, maar Hij verenigt ook. Zo is weliswaar

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Drs. L.J. Geluk, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dr. R. Fernhout, Drs. H.J. Lam en Dr. M. Verduin.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 26,50 per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

iedere directe weg tot de ander afgesneden, maar nu wordt de volgeling de nieuwe en alleen werkelijke weg tot de ander over de Middelaar gewezen.⁴

De ethische eenzaamheid, die duidt op een eenzame conflictsituatie met de ander, wordt opgeheven in het geloof, zo zagen we al. Het is dit type eenzaamheid waartegen Bonhoeffer tegenwicht biedt in zijn *Gemeinsames Leben* (1938). Na de bovenstaande theoretische uiteenzetting begrijpen we hem beter als hij schrijft: 'zonder Christus zouden wij de broeder niet kennen en niet tot hem kunnen gaan. De weg is versperd door ons eigen ik. Christus heeft de weg tot God en tot de broeder vrijgemaakt. Nu kunnen christenen in vrede met elkaar leven, zij kunnen elkaar liefhebben, dienen en één worden.'⁵

De relatie tussen het alleen-zijn en gemeenschap brengt Bonhoeffer in een wetmatige verhouding tot elkaar: 'Slechts levend in de gemeenschap, kunnen we alleen zijn; en slechts hij, die alleen is, kan leven in de gemeenschap.'⁶

Hoe dit praktisch uitwerkt is te vinden in zowel het bestaan zelf als in de inhoud van de rondzendbrieven. Een enkele keer komt het uitdrukkelijk aan de orde. In zijn brief van 22 november 1941 wanneer hij de gevallen predikanten herdenkt: 'Hoe vaak ervaren we de verschrikking wanneer wij denken aan hun sterven in eenzaamheid? Waarom hebben we hen niet de laatste broederlijke dienst kunnen bewijzen?' (blz. 637).

Wereldmijding of wereldwijding

Bonhoeffer is wel verweten zijn taak in de wereld te verzaken door zich terug te trekken in een soort van Finkenwald-klooster, zelfs 'een willen vluchten uit zijn eenzaamheid in ascese en mystiek.'⁷ Ik wil een tweetal opmerkingen plaatsen die vanuit *Bonhoeffer in Finkenwalde* naar voren komen en dit beeld nuanceren.

In de brief aan de raad van de Oud-Pruisische Unie waarin hij het verzoek doet om het gemeenschapsleven binnen het seminarie in te richten als een broederhuis, blijkt een interne focus niet het einddoel te zijn. 'Geen kloosterlijke afgescheidenheid, maar volle-

dige concentratie op de dienst naar buiten is het doel' (blz. 96). Later in de brief maakt hij de vergelijking met een diaconessenhuis. Hij onderscheidt daarmee het broederhuis van het klassieke kloostermodel dat een contemplatieve leefgemeenschap voorstaat.

Het tweede waarop ik wil wijzen is dat de broeders ook concreet buiten de gemeenschap aan de slag zijn gegaan: *Volksmissionsarbeit*, evangelisatie. Dit terugkerende werk van de dienst naar buiten bracht de broeders een vreugdevolle ervaring (blz. 234-235 en 417). In groepjes van vier bezochten ze naburige gemeenten en hielden een reeks van vier evangelisatiediensten. Vier avonden achter elkaar stond men per dorp stil bij:

Wie is Jezus?

Wie is een Christen? (n.a.v. gelijkenis van de verloren zoon: vertrek zonder God, omkeer voor God, terugkeer tot God en nieuw leven door God)

Wat is de Kerk? (Woord en belijdenis, avondmaal, gebed en broederschap)

Wat weten we van de laatste dag?

Eberhard Bethge wijst erop dat voor Bonhoeffer en de zijnen kerkstrijd en evangelisatie niet echt van elkaar gescheiden konden worden. Integendeel: alleen wie zich geen zorgen maakte over de vraag of zijn boodschap paste bij de 'Duitse opmars' mocht evangeliseren.⁸

Arthur Alderliesten, Culemborg

Noten

- 1 M.F.M. van den Berk, *Bonhoeffer, boeiend en geboeid*, Meppel 1974, blz. 39
- 2 M.F.M. van den Berk, *a.w.*, blz. 111
- 3 Dietrich Bonhoeffer, *Navolging*, Baarn 2001, blz. 59
- 4 Dietrich Bonhoeffer, *a.w.*, blz. 65
- 5 Dietrich Bonhoeffer, *Gemeenschapsleven*, in: *Verborgene omgang*, Baarn 2003, blz. 19
- 6 Dietrich Bonhoeffer, *Gemeenschapsleven*, in: *Verborgene omgang*, Baarn 2003, blz. 74
- 7 M.F.M. van den Berk, *a.w.*, blz. 28
- 8 Eberhard Bethge, *a.w.*, blz. 551

Een vraag over *realized eschatology*

Begin juni hield ik op de *Conferentie* in Vianen een lezing die in *Ecclesia* nr. 15/16 is afgedrukt. Ik kreeg daarop een reactie van prof. dr. mr. T. Blokland. Hij stuurde een brief met daarin een vraag over het begrip: *realized eschatology* (gerealiseerde eindtijd),

een term die 'bedacht' is door de bekende Nieuwtestamenticus C.H. Dodd (1884 – 1973). De brief verdient het om volledig afgedrukt te worden. Graag wil ik op de inhoud ervan ingaan.

Geachte heer Klink.

Met grote belangstelling lees ik *Ecclesia*, en dat geldt niet minder voor hetgeen U daarin schrijft. Inzake hetgeen U releveert rondom realized eschatology evenwel, moet ik U berichten dat het me niet aanspreekt; integendeel.

Ik ben jurist en geen theoloog. Wel ben ik in Gods gunst en genade een gelovige en trouw kerkganger. Ik heb helemaal niet het gevoel van realized eschatology. Met Paulus in het vierde hoofdstuk van de tweede brief aan Timotheüs mag ik behoren tot hen die de dag van de verschijning van Christus in heerlijkheid hebben lief gekregen. En jammer genoeg is het nog niet zo ver.

Dezelfde Paulus schrijft dat de ganse schepping aan vruchteloosheid is onderworpen, in barensnood is, en uitzielt naar de jongste dag.

Zoals ook Petrus schrijft dat wij verwachten een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. Nogmaals Paulus: de bazuin zal klinken, de doden worden opgewekt, de levenden zullen alsdan onsterfelijkheid hebben en samen zullen we altoos bij de Heere zijn. Het woord van de Heere zelf: Ik kom weder en zal u tot MIJ nemen, opdat ook gij moogt zijn waar IK ben.

Dat is jammer genoeg nog geen werkelijkheid.

Maar er wordt reikhalzend naar het zijn in het hemels vaderland uitgezien.

U citeert een lied. Laat ik dat ook doen: gezang 95, het tweede couplet.

Dan zullen wij met alle heiligen samen
in het morgenlicht op hoge tinnen staan,
en hoogte en diepte en lengte en breedte
van Gods heil doormeten mogen.

Dat en niets anders, is voor mij realized eschatology.

De eerste gedachte die na lezing van de brief bij me opkwam, was dat hier is sprake van een misverstand. En dit te meer omdat ik de *cri de coeur* van de briefschrijver: 'dat en niets anders is voor mij realized eschatology' begrijp. Dat geldt zeker ook de mooie zinsneden die laten zien dat de heer Blokland uitzielt naar de dag waarop de luister van Christus volledig aan het daglicht treedt. Zo ver is het helaas nog niet, verzucht hij. En ook daar zeg ik 'ja en amen' op. Maar ik zeg er nog iets bij. Laat mij mogen uitleggen wat dat is.

Nieuwtestamentisch

Wanneer de heer Blokland schrijft over het verlangend uitzielen naar de dag van Christus, is dat volkomen

nieuwtestamentisch. Tal van teksten laten dit zien. Ik denk aan de bekende tekst (1 Korinthiërs 13: 12) "Nu zien wij nog in een spiegel in duistere raadselen, maar dan zullen wij zien van aangezicht tot aangezicht. Dan zullen wij kennen zoals wij gekend zijn." In Romeinen 8 schrijft Paulus over het zuchten van de schepping en het uitzielen naar de "vrijheid van de heerlijkheid van de kinderen Gods" en hij laat daarop volgen: "Want wij weten dat tot nu toe de ganse schepping zucht en in barensnood is. En niet alleen zij, maar ook wijzelf, wij die de Geest als eerste gave ontvangen hebben, zuchten bij onszelf in de verwachting van het zoonschap: de verlossing van ons lichaam." Niet voor niets schrijft hij als hij in gevangenschap is in Rome (*Filippenzen* 2: 23): "Ik verlang heen te gaan en met Christus te zijn, want dat is verre weg het beste."

Een eenvoudige vraag

Toch roepen juist deze teksten van Paulus een eenvoudige vraag op: hoe weet Paulus zo stellig dat 'met Christus te zijn', verreweg het beste is? Het antwoord op deze vraag moet luiden: hij heeft al iets gezien en geproefd van de hemelse werkelijkheid. Dat viel hem voor het eerst ten deel bij de poorten van Damascus. Paulus vertelt dat hij midden op de dag boven de zon een licht zag dat zo verblindend was dat het het zonlicht ver overtrof en hij er zo door overweldigd werd dat het hem van zijn paard stootte. Een ogenblik later lag hij op de grond en kon hij niet méér uitbrengen dan de woorden: "Wie bent U Heer?" en "Wat wilt u dat ik doen zal?"

Jezus ontmoette Paulus in een majestieus en ondoordringbaar licht. De werkelijkheid die zich bij hem aandeed, was zo overweldigend dat hij Hem aansprak met *kurios*. *Kurios* is in de *Septuaginta* de naam voor God zelf. Paulus merkte dat de majesteit die hij in dit verblindende licht ontmoette, van dien aard was dat ze direct met God te maken had, een schittering was van zijn heerlijkheid! En toch was er iets onbekends aan. Vandaar zijn vraag: "Wie bent u, *kurios*?" Toen hij even daarvoor van zijn paard gestoten werd, hoorde hij een stem: "Saul, Saul, wat vervolgt u Mij?" Daardoor kon hij al enigszins vermoeden dat hij te maken had met Jezus. Toch stelde hij de vraag "Wie bent u?" Want daar lag voor Paulus het ontstellende: dat Jezus de drager zou zijn van goddelijke majesteit! Zijn angstige vermoeden werd bevestigd: "Ik ben Jezus, die u vervolgt."

Het dramatische van deze gebeurtenis is dat Paulus er niet meer omheen kan: niet minder dan Jezus zelf, de Gekruisigde, blijkt de *kurios* te zijn met wie hij te maken heeft. Hij is het die hem verschijnt in godde-

lijke majesteit!

Jezus beveelt hem naar Damascus te gaan. Tijdens de drie dagen die volgen, realiseert Paulus zich wat hij gedaan heeft: hij heeft zich laten leiden door blinde ijver en haat. Hij heeft de Schriften volkomen verkeerd uitgelegd. In het licht van Christus' heerlijkheid beginnen ze nu helder te worden.

In die dagen voltrekt zich – door de diepte heen – een grote verandering in zijn leven. Steeds weer herinnert hij zich de woorden van Jezus: "Daar (in Damascus) zal u verteld worden wat u moet doen." Met de komst van Annanias komt het tot een doorbraak: 'Saulus, broeder, Jezus heeft me gestuurd.' Hij legt hem de handen op en Saulus wordt door hem gedoopt, onder aanroeping, d.w.z. erkenning van de Naam van Christus (de *kurios*-naam). Dan is Paulus door de vergeving van de zonden de drempel overgegaan naar het Koninkrijk van God en ontvangt hij de Heilige Geest. Hij wordt in de gemeente van Christus ingevoegd (Annanias zei 'broeder') en hoort van de opdracht om Jezus' Naam te verkondigen onder de heidenen. Vanaf dat moment leeft hij in het licht van Christus!

Paulus' grote ontdekking is dat het Koninkrijk der hemelen, waar de profeten naar hadden verwezen als iets dat in de toekomst op aarde zou doorbreken, inmiddels in Christus doorgebroken is en dat zijn gemeente door het geloof en na de doop onder aanroeping van zijn Naam, nú al in die werkelijkheid leeft. Van dit besef zijn de brieven van Paulus doortrokken. Het moet de kern van zijn prediking hebben uitgemaakt, zoals blijkt uit de samenvatting van enkele preken die Lukas ons doorgeeft in *Handelingen der apostelen*.

Nabij gekomen

Maar niet alleen Paulus' prediking en brieven dragen dit stempel. Dat geldt ook voor de andere nieuwtestamentische getuigenissen. De auteur van de *brief aan de Hebreëën* schrijft: "Gij hebt de krachten van de toekomstige eeuw gesmaakt." Hij heeft het over "een verse en levende weg" die Christus heeft gebaad, waarlangs wij de toegang hebben tot het heiligdom in de hemelen. Hij typeert dat komen in het heiligdom als iets dat al plaats heeft gevonden en ook nu plaatsvindt: "Gij zijt genaderd tot de berg Sion, tot de stad van de levende God, tot het hemelse Jeruzalem en tot de tienduizendtallen van engelen en tot een feestelijke en plechtige vergadering van eerstgeborenen, die ingeschreven staan in de hemelen, en tot God..." (hoofdstuk 12).

Het is opmerkelijk dat de Here Jezus Christus het-

zelfde woord 'nabij gekomen' gebruikt als Hij na zijn doop in de Jordaan met kracht predikt: "Het Koninkrijk der hemelen is nabij gekomen..." (*Mattheüs 4: 17*). In het Grieks wordt het woordje *eggiken* gebruikt. Het betekent: het is zozeer nabij gekomen dat de krachten ervan zich laten gelden, voelbaar, tastbaar zijn.

En dat was ook zo! In en om Christus heen begon er op aarde iets te gloren van dat Koninkrijk van God. De eindtijd was aangebroken! Vandaar de wonderen, vandaar de toeloop van de mensen, vandaar de uitroep "deze spreekt niet als de schriftgeleerden en fari-zeëën. Hij spreekt als machthebbende" (*Mattheüs 7: 29*). Het geheim daarvan lag in Jezus' persoon, die verbazing wekte! Wie is Hij toch?, vroeg men zich af. Zijn heiligheid, zijn puurheid en verbondenheid met de Vader lichtte meer en meer op, zodat het voor de discipelen en later ook voor anderen langzamerhand begon te dagen dat ze in Hem te maken hadden met Gods eigen Zoon, ofwel met de Mensenzoon, die alle macht gekregen heeft in de hemel en op de aarde en deze binnenkort zou mogen uitoefenen!

Bij deze ongehoorde realiteit leefde Hij. Om deze heilsheerschappij die rondom en in Hem al realiteit was, op aarde ten volle door te laten breken, offerde Hij zich op. Hij deed dat toen het verzet tegen deze realiteit in Jeruzalem zijn hoogtepunt bereikte. Hij deed dat met de bedoeling dat dit verzet gebroken zou worden. En dat gebeurde ook! Zo brak het Koninkrijk der hemelen door op aarde en kon het niet gestuit worden. En zo werd het Pasen en Pinksteren.

Op de berg

In en rondom Jezus brak het Koninkrijk der hemelen door en kreeg het vaste voet op de aarde. Hij heeft een definitieve bres geslagen in de goddeloosheid en zondigheid van de wereld. Er is nu een venster naar de hemel omdat in Hem de hemel op aarde is gekomen.

Uit deze realiteit leefden de discipelen en leefde de vroeg-christelijke gemeente. Wat dat inhoudt, kan ik niet beter illustreren dan aan de hand van wat we lezen over de verheerlijking op de berg (*Mattheüs 17: 1-13*). We lezen er dat Jezus zijn discipelen meeneemt de berg op. Daar licht volledig op dat Hij de Zoon God is, zoals de Vader het er zelf zou zeggen. Terwijl het hemelse licht van Hemzelf uitging ("...zijn gedaante veranderde voor hun ogen en zijn gelaat straalde als de zon en zijn klederen werden wit als het licht"), zien Petrus, Johannes en Jacobus in dat licht iets van de contouren van de hemel. Vandaar dat ze Mozes en Elia gewaar worden. Even wordt hun in het licht van Christus een blik gegund in de hemel die in

Christus als eschatologische werkelijkheid op aarde realiteit is geworden. Wat ze op de berg zien, is een voorbode van wat ze meemaken na de opstanding, bij de Hemelvaart en op het Pinksfeest. Deze hemelse realiteit breekt in Jezus baan en ze leven eruit.

Terug naar Paulus

Met deze realiteit kwam ook Paulus in aanraking. Hij heeft er bij geleefd, zoals blijkt uit 2 Korinthiërs 2: "Maar telkens wanneer iemand zich tot de Here bekeerd heeft, wordt de bedekking weggenomen. De Here nu is de Geest en waar de Geest des Heren is, is vrijheid. En wij allen, die met een aangezicht waarop geen bedekking meer is, de heerlijkheid des Heren weerspiegelen, veranderen naar hetzelfde beeld van heerlijkheid tot heerlijkheid, immers door de Here, die Geest is."

Het leven bij deze realiteit heeft Paulus verrukt van vreugde en naar meer doen verlangen. Vandaar dat hij in de brief aan de Filippenzen uitroept: "Heen te gaan en bij Christus te zijn is verreweg het beste." Hij weet dat wat hem wacht 'verreweg het beste' is, omdat de werkelijkheid ervan zich al heeft aangediend. Het wachten was op de volledige doorbraak, de volledige overgang van het 'hier' (waarin het heil verschenen is) naar het 'daar'. Hij ziet uit naar het 'daar' dat in Christus al 'hier' geworden was.

Realized eschatology

De term *realized eschatology* leent zich het beste om wat ik hierboven beschreef in een korte aanduiding duidelijk te maken. Hij brengt tot uitdrukking dat de eindtijd, het Koninkrijk van God op aarde, realiteit is geworden (*realized*), maar dat het *tegelijk* een eschatologische werkelijkheid blijft. Het Evangelie als de proclamatie van de heilsheerschappij die Jezus op aarde bracht, opent de weg tot het Koninkrijk der hemelen, waartoe je nu al behoort en waarvan je de krachten al smaakt. Het is doorgebroken. Maar het is doorgebroken als eschatologische werkelijkheid. Pas als de eschatologie geen eschatologie meer is, maar volledig tegenwoordige werkelijkheid (bij de wederkomst van Christus) is de voleinding bereikt. Voor de volledige verwerkelijking ervan stelt de verheerlijkte *kurios* zich garant.

Het smaken van de krachten van het Koninkrijk der hemelen in het nú is er de reden van dat Paulus niet bang is voor de dood en uitziet naar de volledige openbaarwording van de kinderen van God. Immers als dat gebeurt, wordt de hele schepping gereinigd van het kwade en de zonde. Ze wordt omgevormd tot een nieuwe werkelijkheid en God zal zijn alles en in allen. En het is volledig nieuwtestamenteisch om daarvoor uit te zien, zoals de heer Blokland in zijn mooie brief aangeeft.

H. Klink, Hoornaar

De persoon van de Heere Jezus Christus en de betrouwbaarheid van het getuigenis van de evangeliën

Canonieke en apocriefe evangeliën

Niet in de laatste plaats de boeken van dr. Joseph Ratzinger, die als paus de naam *Benedictus XVI* aannam, bieden voor een groot publiek een tegenwicht tegen populaire publicaties met een semiwetenschappelijk karakter waarin óf wordt gesteld dat wij van de historische Jezus zo goed als niets kunnen weten óf dat de apocriefe evangeliën ons dichterbij de historische Jezus brengen dan de canonieke evangeliën. De zogenaamde 'nieuwe atheïsten' plegen zich met graagte op dergelijke geschriften te beroepen. Daarmee geven zij er blijk van niet op de hoogte zijn van wat er speelt in de nieuwtestamentische wetenschap.

Tegen beide genoemde zienswijzen zijn namelijk – nog los van de geloofsovertuiging dat de nieuwtestamentische geschriften door Gods Geest zijn geïnspireerd – doorslaggevende wetenschappelijke bezwaren aan te brengen. Ook wanneer men de canonieke

evangeliën veel later dateert dan nodig is, gaan deze nog aan de apocriefe evangeliën vooraf. Terwijl in de canonieke evangeliën – en dan niet in de laatste plaats het evangelie naar Johannes, dat ten onrechte vaak als historisch weinig betrouwbaar wordt gezien – telkens weer geografische en chronologische details voorkomen, ontbreken die juist in de apocriefe evangeliën. De canonieke evangeliën dragen alle, elk op hun eigen wijze, het stempel van het Palestijnse Jodendom van de Tweede Tempel. Ik wijs er terzijde op dat het woord 'Palestijns' hier geen enkele politieke lading heeft, maar in dit verband puur in onderscheid met 'hellenistisch' wordt gebruikt.

De evangeliën zijn als genre niet uniek, zoals wel door de 'vormcritici' is beweerd. Dezen stelden dat de evangeliën ons confronteren met de verkondiging (het *kèrugma*), niet van Jezus, maar over Jezus. Volgens de vormkritiek is de inhoud van de evangeliën terug te

voeren tot de christelijke gemeenten na Pasen. Als dit waar is, zo merkte reeds in de vorige eeuw de Britse nieuwtestamenticus Vincent Taylor op, dan moeten de apostelen direct na de opstanding in de hemel zijn opgenomen. De apostelen waren immers oog- en oor- getuigen van Jezus' optreden op aarde.

Vorm en inhoud

Voor lezers en hoorders uit de antieke oudheid hadden de evangeliën het voor hen bekende karakter van biografieën. Niet de *vorm*, maar de *inhoud* maakt de evangeliën uniek. In alle evangeliën gaat het om verkondiging en theologie gebaseerd op historische feiten. Er is sprake van theologische geschiedschrijving. Bij de eerste drie evangeliën moet dan het woord 'geschiedschrijving' en bij het vierde het woord 'theologisch' meer worden onderstreept. Dan nog gaat het om een gradueel en geen principiële verschil.

Een groot deel van het onderwijs van Jezus heeft de vorm van spreuken. Dat geldt zowel de gelijkenissen als andere woorden van Jezus. Door deze vorm was het onderwijs van Jezus gemakkelijk te memoriseren. Iets wat in culturen, waarin de verhalen voornamelijk *mondeling* worden doorgegeven van de ene op de andere generatie (orale culturen) heel belangrijk was. Bij de vormgeving van de mondelinge overlevering en later bij de opschriftstelling ervan, was het redactionele ingrijpen minimaal. Vaak deed men niet meer dan hier en daar wat verduidelijken. Sterker dan bij het onderwijs van Jezus is er sprake van redactionele vormgeving als het gaat om de vertelling over Jezus. Daarbij wordt verteld vanuit de volle wetenschap wie Jezus na zijn opstanding bleek te zijn. Vanuit het licht van de opstanding wordt zijn gehele leven op aarde verteld. Dat is echter op zich niet strijdig met het historische karakter van wat verteld wordt. Geschiedenisvertelling is nooit neutraal en wordt altijd door uitgangspunten beheerst.

De evangeliën geven niet altijd de exacte woorden die Jezus gebruikte aan (*de ipsissima verba*) van Jezus maar wel zijn eigen 'stem' (*de ipsissima vox*). Wij moeten geen maatstaven aanleggen die historici uit de oudheid vreemd waren. Nog afgezien van het feit dat de evangeliën gerelateerd moeten worden aan mondelinge recitatie, moeten we beseffen dat men niet de gewoonte kende om citaten tussen aanhalingstekens te plaatsen. Ook voetnoten waren onbekend. Dat betekent onder meer dat men geen strak onderscheid maakte tussen een *exacte* en een *zakelijke* weergave van iemands woorden.

De nieuwtestamentische brieven ondersteunen de gedachte dat de eerste christenen een nauwkeurig

onderscheid maakten tussen door de Geest geleide vermaning en het onderwijs van Jezus zelf. Het onderwijs van Jezus zelf speelt geen directe rol in de paraenese (de vermaning, bemoediging) van de nieuwtestamentische brieven. Dat is een indicatie dat dit onderwijs echt bij Jezus' optreden op aarde hoort en niet bij de verkondiging van de christelijke kerk na Pasen.

Geen concurrenten

De vier evangeliën zijn door de Kerk nooit als concurrenten van elkaar gezien. In overeenstemming met wat wij lezen in 1 Kor. 15:1v., waren de eerste christenen ervan overtuigd dat in de vier evangeliën dezelfde boodschap werd gehoord. Welbewust heeft de Kerk daar aan vastgehouden. Het 'Diatessaron', een Evangelieharmonie die de Syrische christen Tatianus ca. 175 vervaardigde als vervanging van de Evangeliën, heeft zij niet aanvaard. De schijnbare tegenstrijdigheden tussen de vier evangeliën werden niet als een bedreiging voor het historische karakter ervan gezien. Hoe dan ook, de verschillen tussen de evangeliën zijn veel minder groot dan de overeenkomsten. Die constatering blijft staan, ook als wij het evangelie naar Johannes erbij betrekken.

De schijnbare verschillen tussen de evangeliën werden in de Vroege Kerk door harmonisatie met elkaar in overeenstemming gebracht. Niet elke harmoniserende verklaring die werd gegeven, is even geloofwaardig. Echter, het afwijzen van elke vorm van harmonisatie getuigt van vooringenomenheid die haaks staat op de claim van de Schrift zelf. In de geschiedwetenschap is harmonisatie één van de middelen die worden gebruikt, als bronnen tegenstrijdigheden bevatten. Als historici dit middel voor buiten-Bijbelse bronnen gebruiken, mogen christenen het dan niet doen bij het lezen van de Bijbel?!

In de evangeliën zien en horen we Jezus zoals Hij getekend is door de evangelisten. Zij waren óf zelf ooggetuigen óf hebben van de getuigenissen van ooggetuigen gebruik gemaakt. Hun portret van Jezus gaat dan ook terug op het optreden en onderwijs van Jezus zelf. Bij het optreden van Jezus horen ook de wonderen die Hij heeft verricht en met name zijn opstanding. Hier komt ook naar voren dat een levensbeschouwelijk neutrale benadering van de evangeliën niet mogelijk is. Wie uitgaat van het methodisch naturalisme kan per definitie geen plaats inruimen voor wonderen. Echter, als zij werkelijk zijn geschied – en daar zijn christenen terecht diep van overtuigd – betekent dit dat een portret van Jezus een *vertekening* is, wanneer het 'getekend' is op de uitgangspunten van het methodisch naturalisme.

In de synoptische evangeliën wordt de stof vaak thematisch en niet chronologisch geordend. Ook dat doet aan de historiciteit van het vermeldde niet af. Het is één van de aanwijzingen dat de vermeldde gebeurtenissen met een *doel* worden verteld. Ik merk terzijde op dat het evangelie naar Johannes, waarvan het historisch karakter door menig Nieuwtestamenticus laag wordt ingeschat vanwege de chronologische wijze van vertellen en de vele geografische details, in de Vroege Kerk juist op dit punt zeer hoog werd ingeschat

De evangelisten hebben het optreden en het onderwijs van Jezus verhaald met het doel om hoorders en lezers ervan te overtuigen dat Jezus de Christus is, de Zoon van God en om degenen die reeds overtuigd zijn, in het geloof te versterken. Onweerlegbaar is dat de eerste christenen Jezus als *Kurios*, Heer, Heere beleden en daarom gelijk aan de God van Abraham, Izaak en Jacob. Dan is weer de vraag: gaat deze overtuiging op het onderwijs van Jezus zelf terug? Wanneer die vraag negatief wordt beantwoord, omdat een dergelijke overtuiging niet zou passen in het Jodendom van de Tweede Tempel, wordt het probleem van Jezus zelf naar zijn volgelingen verlegd en die behoorden ook bij het Jodendom van de Tweede Tempel. Ten opzichte van de persoon van Jezus en het getuigenis dat de evangeliën van Hem geven, is geen neutrale houding mogelijk. Of wij verwerpen de claim dat Hij werkelijk God is, Die mens werd of wij aanvaarden haar. Dat laatste maakt alles anders.

Veel meer dan in Europa het geval is, zijn er in de Verenigde Staten van Amerika – en breder in de gehele Angelsaksische wereld – nieuwtestamentici die aan de claim van de evangeliën zelf recht willen doen. Voor hen die hiervan nader kennis willen nemen geef ik onderstaand lijstje, een aantal studies dat de laatste jaren is verschenen en waarvoor dit geldt.

P. de Vries, Boven-Hardinxveld

Literatuurlijst

- Om te beginnen de studie van een Zweeds geleerde die al wat langer geleden in het Engels werd vertaald:
- *The Reliability of the Gospel Tradition* door Birger Gerhardsson met een inleiding van de hand van Donald A. Hagner, Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts 2001; ISBN 1-56563-667-8; pb. 143 pp. \$14,95.
- *Can we trust the Gospels? Investigating the Reliability of Matthew, Mark, Luke, and John* door Mark D. Roberts, Crossway Books, Wheaton, Illinois 2007; ISBN 978-1-58134-866-8; pb. 202 pp. \$12,99.
- *The Jesus Legend: A Case for the Historical Reliability of the Synoptic Jesus Tradition* door Paul Rhodes Eddy en Gregory A. Boyd, Baker Academic, Grand Rapids, Michigan 2007; ISBN 978-0810-3114-4; pb. 479 pp. \$32,-
- *The Historical Jesus of the Gospels* door Craig S. Keener, Eerdmans Publishing, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K. 2009; ISBN 978-0-8028-6888-6; pb. 831 pp. \$52.
- *Christianity in the Making Volume 1. Jesus Remembered*, Eerdmans, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K. 2003; ISBN 0-8028-3931-2; hb. 1019 pp. \$58
- *Memories of Jesus: A Critical Appraisal of James D.G. Dunn of Jesus Remembered*, red. Robert B. Stewart en Gary R. Habermas, Broadman & Holman Publications, Nashville, Tennessee 2010; ISBN 978-0-8054-4840-5; pb. 334 pp. \$29,99.
- *Gospel Truth: Answering the New Atheist attacks on the Gospels* door Paul Barnett, IVP, Nottingham 2012; ISBN 978-1-84474-594-4; pb. 220 pp. £9,99.

Paul Scholten-studieochtend - 5 oktober 2013

Op zaterdag 5 oktober a.s. vindt de jaarlijkse Paul Scholten-studieochtend plaats, georganiseerd door ForumC.

Locatie: Wittevrouwensingel 33 te Utrecht. Aanvang: 10.00 uur.

Spreker tijdens deze studieochtend is historicus en publicist Bart Jan Spruyt. Hij zal spreken over Paul Scholten in relatie tot christelijke vrijheid en Nederlandschap. Zie voor meer informatie de website van ForumC.

Tijdens deze bijeenkomst zal een presentatie plaatsvinden van de bundel *Recht en persoon*. [Bas Hengstmengel & Timo Slootweg (Red.), *Recht en persoon. Verkenningen in de rechtstheologie van Paul Scholten*, Deventer: Akkermans & Hunink 2013.]